

napvilágot, amikor a konstantinápolyi udvarba érkezett Gentile Bellini pompás Mahomet-portréja és a ferrarai Costanzo ugyancsak a szultán udvarában készült érme még nem is létezett. A szultán levelét és fába metszett képmását terjesztő rölapot Bizánc meghódítója, kora egyik legműveltebb uralkodója iránt megnyilvánuló érdeklődés hívta életre. Drakula rémuralma a kortársak érdeklődésére ugyancsak számot tarthatott, mert amint azt az újságból olvassuk, karóba húzó örületének még a hatalmas Mahomet követői is áldozatul estek. Elfogatásakor tehát könnyen akadt fametsző, aki „kegyetlen és zord” vonásait a felizgatott tömegnek bemutatta. Hogy a lübecki fametszet megőrizte-e a krónikás említette népszerű képek eredeti vonásait, nem tudhatjuk. Így csupán az érdekel, beillik-e ez a fametszet az egykorú lübecki könyvillusztáció stílusába?

A lübecki ősnymtatványok fametszetdíszét Albert Schramm fakszimile-kiadványa gyűjti egybe,¹⁸ a lübecki fametszők teljesítményéről így módon teljes képet adva. A két legszebben illusztrált lübecki ősnymtatvány, a *Dodes Dantz* (Mohnkopfdruckerei, 1489) és a *lübecki Biblia* (Steffen Arndes, 1494) fametszetdíszé éppúgy, mint a művészi szempontból kevésbé értékes illusztrációk szemlélete arról győz meg, hogy Drakula képmása idegen mintakép után készült. A fametszet erőteljes vonalvezetése, fény és árnyék nélkül is plasztikus hatású rajza, a lübecki fametszetek finoman árnyékolt rajzától, néhol az arctípusokban is németalföldi hatást tükröző stílusától idegen. Ez a kép a fametszés egészen korai technikájára utal, bár kivitele feltűnően gyakorlott kézre vall. Nem lehetetlen tehát, hogy mestere a krónikás említette régi Drakula-képet rajzolta újból fára, a vajda kegyetlen vonásait egyéni művészetével is hangsúlyozva.

Az újságlap Peter Wagner nürnbergi sajtóján 1488 táján megjelent kiadásában ugyanezen fametszet majdnem pontos másolatát találjuk.¹⁹ A nürnbergi fametsző tehát vagy a lübecki képet másolta, vagy pedig mind a lübecki, mind a nürnbergi fametszet közös mintaképet követ. S ez a közös mintakép, mint már mondtuk, a krónikás említette, mindenfelé elterjedt Drakula-kép, de talán az ismeretlen első kiadás illusztrációja is lehetett.

Érdekes az újságlap 1491. évi bambergi kiadása.²⁰ Ezt Hans Spoerer adta sajtó alá, nyomdász és fametsző egy személyben, aki 1471–1487-ig Nürnbergben dolgozott és több xylografica, mint pl. az 1471. évi *Biblia Pauperum* (Schreiber II.) és az 1473. évi *Ars Moriendi* (Schreiber VIII.) kiadásával tűnt fel.²¹ A nürnbergi „Hans Brieftruck”-kal, Regiomontanus, Mátyás egykori csillagásza megbízásából 1474. és 1476-ban készült xylografikus naptárak kiadójával is valószínűleg azonos.²² Bambergben az újságlap nürnbergi kiadását adta újból sajtó alá, Drakula képmását a xylografica fametszetdíszének primitív, de mégis kifejező modorában megismételve.

HUBAY ILONA

Páduai Julius Caesar kereskedelmi számtanának ismeretlen két nyelvű kiadása (Brassó, 1684). Az arab számokkal végzett matematikai alpműveletek gyorsítására az ókortól különféle eszközöket használtak. A táblázatokba rendezett segédletek közül az egyik leghosszabb életűnek az ún. püthagoraszai tábla bizonyult, amelyet hozzákapcsoltak Püthagorasz egyik tanítványa, a Thébai Kebes nevéhez is. A kezdetleges számológépek (pl. Abacus, Arithmometer) mellett a könyvnyomtatás elterjedésével megjelentek a nyomtatott táblázatos számtani összeállítások (pl. szorzótáblák) is. Ezeket a gyakorlati számtan körébe tartozó kiadványokat felhasználásuk módja szerint tovább

¹⁸ SCHRAMM, Albert: *Der Bilderschmuck der Frühdrucke. X–XII.* Leipzig, 1927–29.

¹⁹ Hain 6405; SCHRAMM: *i. m.* XVIII. Leipzig, 1935. No 536.

²⁰ Egyetlen példánya a British Museum könyvtárában. L. BMC. I. 176.

²¹ Vö. HIND: *i. m.* I. 212.

²² A két naptár példányai ma a British Museum könyvtárában. L. BMC. I. 7–8.

lehet osztályozni. Közülük az egyik legelterjedtebb kiadványtípus az ún. kereskedelmi számtankönyv, amelyben az alapműveleteken kívül feltűnik a százalék- és a kamatszámítás is.

A XVI–XVII. században a neves matematikai táblázatszerkesztők (pl. John Napier, Henry Briggs) munkái mellett Európa-szerte a legkülönbözőbb szerzőktől jelentek meg táblázatos összeállítások és segítettek elő a matematika gyakorlati felhasználását.¹

A Magyarországon legrégebben megjelent magyar nyelvű aritmetika címe visszaul a XVI. századi orvos és matematikus, Reinerus Gemma Frisius-ra. A Debrecenben 1577-ben Hoffhalter Rudolf által kinyomtatott számtankönyv címlapja azonban – amint azt Hárs János megállapította² – mindössze tekintélyi hivatkozásként tartalmazza, hogy a kötet „[...] az tudos Gemma Frisiusnac szamvetesboel magyar nyelure [...] fordittatott”.³ Ennek a máig ismeretlen szerzőjű összeállításnak két további – egy, csaknem teljesen változatlan szövegű (Debrecen 1582)⁴ és egy bővített és átdolgozott (Kolozsvár 1591)⁵ – kiadása ismert.

A könyvészeti adatok tanúsága szerint az ún. debreceni aritmetika szerepét a XVII. század elejétől Magyarországon egy másik, *Practica arithmetica* című összeállítás vette át. A szerző és a szöveges részeket magyarra fordító személyének megnevezése nélkül először Debrecenben 1614-ben⁶ megjelent, ma csupán csonka példányokból ismert, két részből álló kötet az ajánlás után megmagyarázza a táblák használatát. A táblázatok az egy- és a kétjegyű számok szorzatait tartalmazzák élükön a Tabula Püthagoricá-val. A kiadvány második részét önálló címlap vezeti be, benne kamatszámító táblák találhatók.

Az összeállítás szerzőjét először a ma ismert hatodik magyarországi kiadás (Várad 1653) címlapja nevezi meg a „Paduai Julius Caesar” alakban.⁷ Julius Caesar Patavinus a XVI. század második felében⁸ – mint arról neve is tanúskodik – Páduában élt, filozófus és matematikus volt.⁹ Az *Inventio nova universalis practicae arithmeticae* című munkáját¹⁰ 1583-ban Strassburgban tizenhatodréti alakban németül,¹¹ 1596-ban Londonban negyedréti formátumban angolul,¹² majd ismét

¹ CANTOR, M.: *Vorlesungen über Geschichte der Mathematik*. 4 Bde. Stuttgart ³1902., FLETCHER, A.: *An Index of Mathematical Tables*. 2 vols. Oxford, ²1962.

² HÁRS János: *A debreceni aritmetika*. Sárospatak, 1938. 37–38.

³ *Régi magyarországi nyomtatványok*. [Összeáll.] BORSA Gedeon, HERVAY Ferenc, HOLL Béla ... [1]–. Bp. 1971–. (továbbiakban: RMNy). RMNy 378., *A táguló világ magyarországi hírmondói. XV–XVII. század*. Vál., bev., jegyz. WACZULIK Margit. Bp. 1984. 333–338.

⁴ RMNy 504

⁵ RMNy 665

⁶ RMNy 1063

⁷ Az 1614 utáni kiadások 1653-ig a következők: RMNy 1531, 1606, 2183, 2474, 2506. – Itt jegyezzük meg, hogy a nemzetközi bibliográfiái gyakorlatlól eltérően (pl. *Index Aureliensis*, VD 16) az RMNy kötetekben a művet nem a szerző neve, hanem a cím alatt írták le.

⁸ Művének első ismert kiadása 1583-ban jelent meg Strassburgban. *Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienen Drucke des XVI. Jahrhunderts*. VD 16. I. Abteilung. Bd. 3. Stuttgart, 1984. C 80.

⁹ A szerző pontosabb életrajzi adatai nem szerepelnek a nemzeti és nemzetközi biográfiákban.

¹⁰ JÖCHER, Christian Gottlieb: *Allgemeines Gelehrten-Lexicon*. Erster Theil A–C. Leipzig, 1750. 1541., VD 16. C 80–82.

¹¹ A XVI. század utolsó negyedéből összesen három német nyelvű kiadás ismert. VD 16. C 80–82. Vö. még: *Index Aureliensis. Catalogus librorum sedecimo saeculo impressorum*. Prima Pars. Tom. VI. Aureliae Aquenis 1976. 138–139. Strassburg, 1616: JÖCHER: *i. m.* (10. jegyzet) 1541.

¹² *The British Library General Catalogue of Printed Books to 1975*. (BLC) 249 – Paten–Paynt. London–München–New York–Paris, 1984. 41.

Strassburgban 1619-ben nyolcadrében franciául¹³ jelentették meg. E különböző nyelvű kiadások között előkelő hely illeti meg az 1614-es debreceni első magyar nyelvű kiadást.

A szerző nevét először tartalmazó 1653-as váradai kiadást¹⁴ megelőzően a sajtó alól kikerült *Practica arithmetica*k közül az egyetlen példányból ismert 1632-es gyulafehérvári kiadás¹⁵ csak a szorzótáblákat, a többi¹⁶ a szorzó- és a kamatszámító táblákat egyaránt tartalmazza. A lőcsei 1653-as kiadástól a szorzótáblák kibővülnek a 100 és 1000 közötti kerek százaz számok szorzataival.¹⁷

A Szenci Kertész Ábrahám nyomdájában készült 1653-as kiadás¹⁸ címlapja a korábbi kiadásokhoz hasonlóan felhívja a figyelmet a kötet hasznára a „kereskedésbenn”, majd azoktól eltérően elhagyja a címből az 1632-es kiadástól¹⁹ ismeretes „olasz practica” kifejezést, s a már előbb említett magyaros formában közli a szerző nevét. A címben az „[...] e gyönyörű kis formában elsőben kibotsáttatott” kifejezés felhívja a figyelmet a korábbi magyarországi kiadások tizenkettedrét formátumának keskeny tizenhatodrét alakra történt változtatására. Az összeállítás a szokásos szorzó- és kamatszámító táblákat tartalmazza. Az ezekhez kapcsolódó szövegrész azonban jelentősen bővebb az előző kiadásokban megjelenteknél. Az utolsó lapon a Tabula Cebetis című táblával fejeződik be a kötet.

Julius Caesar Patavinus *Practica arithmetica*jából Szabó Károly és Sztripszky-féle kiegészítése 1711 előtt további kilenc magyar²⁰ és két német nyelvű²¹ kiadást írt le. A felsoroltakon kívül a budapesti Egyetemi Könyvtárban őriznek egy könyvészetileg ismeretlen, 1709-ben Nagyszombatban megjelent német kiadást²² is. Az 1712–1800 közötti időszakból a „JULIUS Caesar, Paduai” és „JULIUS Caesar, Patavinus” bibliográfiailag helytelen névalakokon újabb hat magyar, öt német és egy latin kiadást lehetett számba venni.²³

Mindezek a kiadások jelzik, hogy Julius Caesar Patavinus gyakorlati számtana fogyóeszköz volt. A „használati irodalom”-hoz tartozó összeállítást nem szorították háttérbe a nem táblázatos rendszerű magyar nyelvű aritmetikák, így például Tolvaj Menyőfi Ferenc több kiadásban ismert

¹³ *The British Library General Catalogue of Printed Books to 1975*. (BLC) 50 – Byron–Calda. London–München–New York–Paris, 1980. 330.

¹⁴ RMNy 2506

¹⁵ RMNy 1531

¹⁶ RMNy 1606, 2183, 2474, 2506

¹⁷ RMNy 2474

¹⁸ RMNy 2506

¹⁹ RMNy 1531

²⁰ SZABÓ Károly: *Régi magyar könyvtár I–II*. Bp. 1879–1885. (továbbiakban: RMK). RMK I 1227, 1426, 1632, 1765, SZTRIPSKY Hiador: *Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtár c. munkájának I–II. kötetéhez*. Bp. 1912. (továbbiakban: SZTRIPSKY). SZTRIPSKY 2072(279), 2090(297), 2149(355), 2193(399), 2195(401).

²¹ RMK II 1431, 2100

²² Budapesti Egyetemi Könyvtár, Kézirat- és Ritkaságtár RMK II 597b. – Könyvészeti leírása a könyvtár katalógusában a helytelen „Patavinus, Julius Caesar” névalaknál található meg.

²³ A könyvészetileg helyes névalak: CAESAR, Julius, Patavinus. Vö. VD 16. C 80–82, *Index Aureliensis*. I. tom VI. 138–139., BLC 50. 330., 249. 41., PETRIK Géza: *Magyarország bibliographia 1712–1860. I–IV*. Bp. 1888–1892, *Pótlások V–VIII. (1701–1800)*. Bp. 1971–1991. (továbbiakban: PETRIK). Magyar kiadások: PETRIK II 302, V 236, VII 244. Német kiadások: PETRIK II 302, V 236, VII 244. Latin kiadás: PETRIK V. 236.

számтанának (Az *arithmeticanak mestersége*)²⁴ és Onadi János *Practici algorithmi erotemata methodicájának* (Kassa 1693)²⁵ megjelenése.

A felsorolt XVII. századi kiadások közé jól illeszkedik az az eddig még számba nem vett nyomtatvány, amelynek címlapján magyar és német szöveg olvasható.

A címlapon szereplő szűkös impresszum-adatokat (Gedruckt zu Kron-Stadt 1684) kibővíti az utolsó nyomtatott oldal végén az ugyancsak német nyelvű explicit: Kron-Stadt in der Herrmannischen Druckerey druckts Nicolaus Müller. A szakaszosan működő brassói nyomda a XVII. század harmincas éveinek második felétől a Herrmann családé volt. Michael Herrmann halála után a kiadványokon a „Typis Herrmannianis” kifejezés olvasható,²⁶ ami jelzi, hogy a műhely továbbra is a Herrmann család tulajdonában maradt.²⁷

Ebből, az 1684-es brassói kiadásból a Borda Antikvárium tulajdonában lévő egyetlen ismert példány teljes. Az egykorú kötés gerincét és fatábláinak egyharmad részét bőrrel vonták be. A kötetet a hátsó fatáblán átfűzött bőrszalaggal tették kezelhetőbbé. A példány egyedi sajátosságai a különféle kézírásos bejegyzések. Az első kötéstábla belső részén és a címlap előtti lapon a latin és a német nyelvű szövegtörödékek, számok és számsorok között található egy XVIII. századi tulajdonosi bejegyzés is: „Michael Erman habet librum [...] Anno 1748”. A hátsó kötéstábla előtti lapokra további bejegyzések, rajzok kerültek. Ezek egyike sem utal a kötet további, egykori tulajdonosaira. A példány lapjai kopottak, elszíneződésük és a szennyezettség mértéke jelzi az intenzív használatot. Egy-egy lappár (pl. $A_{12}^v - B_1^r$, $D_{11}^v - D_{12}^r$) szinte kifényesedett az emberi kéz gyakori érintésétől.

A kétnyelvű címlapot magyar és német előszó követi ($A_1^v - A_6^r$), amely egyaránt megtanít a kötet hasznára és használatára. A két eltérő nyelven írt szöveg a kötetben nem egymás után, hanem egymás mellett, párhuzamosan olvasható, így a kinyitott könyv bal oldalára a magyar, jobb oldalára a német bevezető került. Az előszó őrszavai nem a következő lapra, hanem az azonos nyelvű következő lap szövegére utalnak. A bevezető további érdekessége, hogy a magyar és a német nyelvű szöveg hasonló terjedelme miatt – mivel magyarul ugyanazt a mondanivalót kevesebb szóval lehet kifejezni mint németül – a magyar szöveg tartalma bővebb. Így például az ökrök (A_2^v , A_3^v) és a méz (A_3^v , A_4^v) vásárlására vonatkozó kereskedelmi példák a német szövegből hiányoznak.

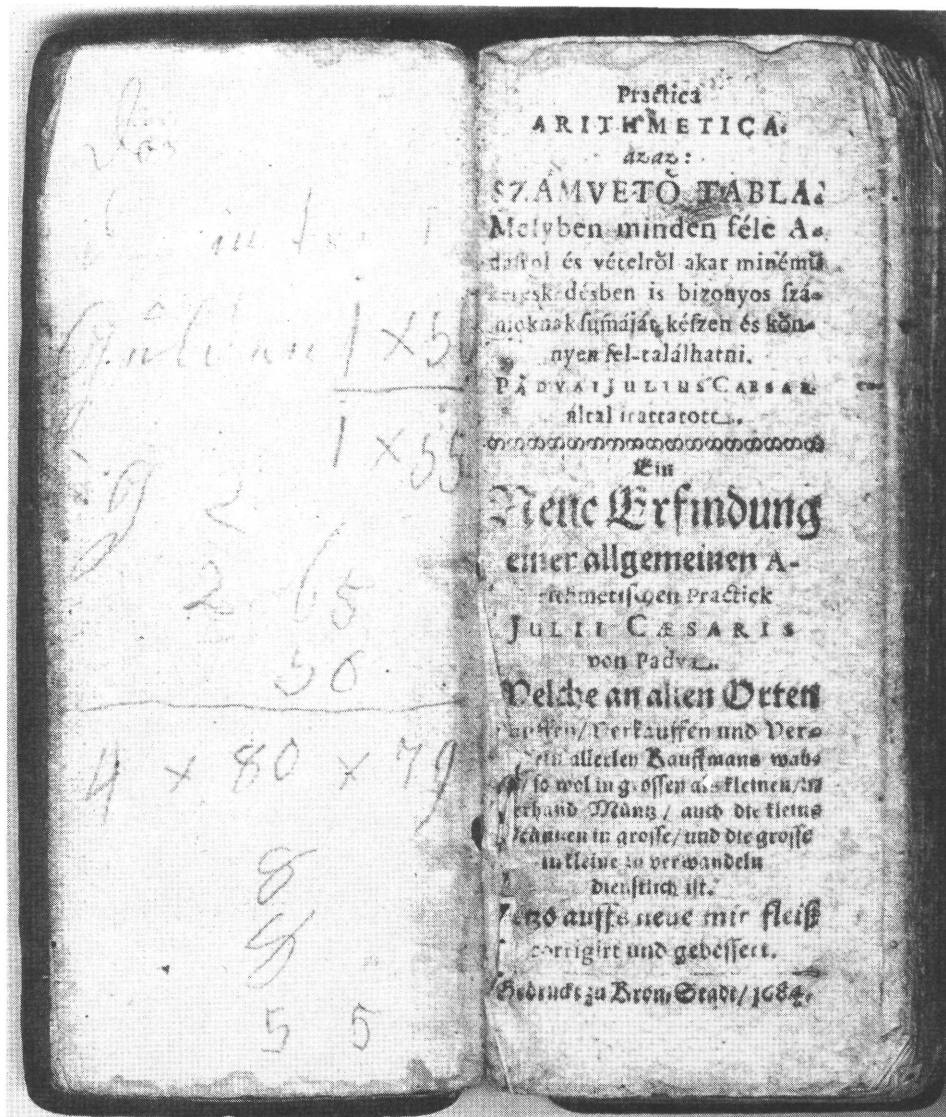
A szöveges bevezető után az A_6^v laptól az utolsó lapig (K_6^v) sorakoznak a táblázatokba rendezett szorzótáblák. A táblákon egymás alatt kaptak helyet az egy- és a kétjegyű számok szorzatai (1-től 100-ig folyamatosan, majd 110-zel, 120-szal, 130-cal és 200-tól 1000-ig százazásával a szorzások). Így fért el egy-egy kinyitott lapparra a lap tetejére kiemelt alapszámmal 1-től 1000-ig elvégzett szorzások eredményeinek sorozata. A kétjegyű számok után százazásával ($I_8^v - K_6^r$) következnek a megszorzandó háromjegyű számok. Az ezres szám szorzatait az utolsó lapon a Tabula Cebetis

²⁴ Így például: RMK I 1175, 1456, 1527, 1637, 1672

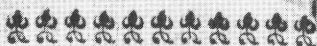
²⁵ RMK I 1437.

²⁶ Így pl. RMK II 922.

²⁷ Vö. Korespondenzblatt des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde 1886, 40., TEUTSCH, Friedrich Johann–GROSS, Julius: *Kronstädter Drucke, 1536–1886*. Kronstadt 1886., *Tripărituri românești 1539–1750, existente la Brașov: Catalog*. Introd.: Virgil CÂNDEA, et.: Mariana IOVA. Brașov 1980.

1. Címlap

E' SZÁMVETŐ

KÖNYVNEK HASZ-
nárol.

E' Számvető könyvets-
kének, Joakaro Olvaso, fe-
lette nagy haszna vagyon-
minden féle kereskedésben, a-
dásban tudniilik és vételben ;
Sőt a' nyereségnek meg-tudásá-
ban s' el-oltszásában is könnyű út
adatik itt eleikben azoknak, a'
kik e' vel élni szoktanak. Mint-
pél. ok. ha vész 50. font selymet,
fontyát 12. for. veddeszedbe,
hogy a' levél szám jedzi a' mar-
hát mellyet vöttél, fordítsad az-
ért az 50. dik levelet, és a' 12. dik
szám ellenében látsz 600, és an-
nyin vörted az 50 font selymet.
Ha penig 12. forintó 95 pénz/
adtad-el fontyát, keress azon
50. dik levélen 95, és ellenébe
látsz 4750, mely részen négy-
ezer hétszáz ötven pénzi; aza'
fl. 47, d. 50. mivel száz pénz eg-
forintot részen; Es annyi az el-
adott selyemnek a' nyeresége

Litem

Dem günstigen Leser

wünscht Julius Caesar

von Padva Glück

und Heil.

Diese Prachtick, (günstiger
Leser/) dienet dir die Rech-
nung aller Ding / im kauffen und
verkauffen zu finden ; Als zum
Exempel : So du getaufft hättst
50. pfund Senden, das pfund umb
12. fl. Ist zu mercken, daß die Zahl
der Blätter / sind die Dinge / so du
getaufft oder verkaufft hast / und so
du wissen wilt den Werth der obges-
meldten 50. pfund Senden / so lehe
50. Blätter dieses Büchleins her-
umb / demnach sihe am gemeldten
Blatt gegen den 12 über / sind 600.
Gölden / und so viel gilt gemeldte
Wahr. Und so wirs verkaufft hät-
ten das pfund umb 12 fl. 95. pfen-
ning / so sihe für die 95 pfennig an
gemeldtem Blatt gegen über / so
findest du 4750. macht vier tau-
send 7hundert 50 pfenn. das ist 47
Gölden 50 pfenn. weil Dugtscher
Mang nach 100 pfenn. ein Gölde
machen / und das ist der Bewiis der
verkaufften Senden.

Item : Einer kaufft 17 Viertel
Boru / das Viertel umb 45 pfenn.

2 wie

8		8		8		8	
1	8	29	232	57	456	85	680
2	16	30	240	58	464	86	688
3	24	31	248	59	472	87	696
4	32	32	256	60	480	88	704
5	40	33	264	61	488	89	712
6	48	34	272	62	496	90	720
7	56	35	280	63	504	91	728
8	64	36	288	64	512	92	736
9	72	37	296	65	520	93	744
10	80	38	304	66	528	94	752
11	88	39	312	67	536	95	760
12	96	40	320	68	544	96	768
13	104	41	328	69	552	97	776
14	112	42	336	70	560	98	784
15	120	43	344	71	568	99	792
16	128	44	352	72	576	100	800
17	136	45	360	73	584	110	880
18	144	46	368	74	592	120	960
19	152	47	376	75	600	130	1040
20	160	48	384	76	608	200	1600
21	168	49	392	77	616	300	2400
22	176	50	400	78	624	400	3200
23	184	51	408	79	632	500	4000
24	192	52	416	80	640	600	4800
25	200	53	424	81	648	700	5600
26	208	54	432	82	656	800	6400
27	216	55	440	83	664	900	7200
28	224	56	448	84	672	1000	8000

3. A nyolcas szám szorzatait tartalmazó lappár, $A_{12}^v - B_{12}^r$

Tabula Cebevis^a

2	4	5	25
3	6	6	30
4	8	7	35
5	10	8	40
6	12	9	45
7	14	10	50
8	16	6	36
9	18	7	42
10	20	8	48
3	9	9	54
4	12	10	60
5	15	7	49
6	18	8	56
7	21	9	63
8	24	10	70
9	27	8	64
10	30	9	72
4	16	10	80
5	20	9	81
6	24	10	90
7	28	10	100
8	32	100	1000
9	36	100	1000
10	40	100	1000

* 6 (0) *

Brom-Brady in der Hermann-
nischen Druckerei / druck
Nicolaus Müller.

20
35
15
30
16
16
10
87

408
148
148

Georg Löffel
Johann Müller

4. A Tabula Cebevis és az explicit az utolsó lapon, K₆^v

feliratú táblázat követi, amely összesíti a 2-től 10-ig terjedő számok szorzótábláit. A kötetben nincsenek további táblák, így például kamatszámító-, nyereségosztó- vagy a pénznemek átváltását elősegítő további összeállítások.

Az 1684 előtt megjelent kiadások közül ez a brassói kiadás az 1653-as váradi kiadással²⁸ és az ezt követő későbbi, e váradi kiadással rokon tartalmú német és magyar nyelven megjelent kötetekkel mutat szoros kapcsolatot. Így például az 1678-ban Szebenben megjelent magyar²⁹ és német³⁰ kiadásokkal. A „rokon” kiadásokat könnyen fel lehet ismerni az 1684-es brassói kiadással megegyező címről, a táblák tartalmának, szerkezetének és elrendezésének azonosságáról, a hasonló terjedelemtől és méretről.

A brassói kiadás kétnyelvű előszavát összevettem a „rokon” kiadásnak minősülő kiadások némelyikével. Így például a magyar nyelvű bevezető szöveg az 1653-as váradi³¹ és az 1709-es nagyszombati³² kiadásban a záróformula kivételével szó szerint ugyanaz, a lőcsei 1701-es kiadásban³³ pedig példaanyagát és a megfogalmazás módját tekintve hasonló. Az 1709-es nagyszombati német nyelvű kiadásban³⁴ a befejezés kivételével az előszó szöveganyaga megegyezik a brassóival – jöllehet az utóbbinak 1684-ben a címe a „Dem günstigen Leser wünschet Julius Caesar von Padua Glück und heyl”, 1709-ben pedig a „Von den Nutzen dieses Rechen-Büchleins”³⁵. A hasonlóságoknak és a különbségeknek az oka minden valószínűség szerint abban rejlik, hogy a keretszövegeket a nyomdák kiadásonként változtatták, igény szerint rövidítették, bővítették, illetve részben átfogalmazták. Erre utal az is, hogy míg az 1684-es brassói kiadás magyar nyelvű előszavának első példája selyemre vonatkozik, ugyanez a példa hasonló mennyiségekkel egy korábbi kiadásba³⁶ vászon anyaggal, majd 1709-ben³⁷ ismét selyemmel került be.

Összegezve az elmondottakat, az 1684-ben Brassóban megjelent *Practica arithmetica*t a kiadássorozatban megkülönböztetett könyvészeti hely illeti meg. Egyrészt 1684-ből ez az egyetlen ismert brassói nyomtatvány, s jelenleg ez az unikum példány igazolja, hogy a XVII. században szakaszosan működő brassói nyomdából ebben az évben is került ki sajtótérkép és azt a Hermann család tulajdonában lévő tipográfiában Nicolaus Müller nyomtatta. Másrészt az összeállítás magyarországi kiadásai közül ez az egyetlen, amelyet kétnyelvű címlappal és keretszövegekkel láttak el. Több olyan kiadás is ismeretes, amely ugyanabban az évben azonos nyomdahelyen két nyelven is megjelent, ezek azonban egymástól független, önálló kiadások.³⁸

Az eddig ismeretlen kiadás könyvészeti leírása a következő:

²⁸ RMNy 2506.

²⁹ RMK I 1227.

³⁰ RMK II 1431.

³¹ A használt példány: Országos Széchényi Könyvtár RMK I 881b.

³² A használt példány: Országos Széchényi Könyvtár RMK I 1765 (A variáns).

³³ A használt példány: Országos Széchényi Könyvtár RMK I 1632.

³⁴ A használt példány: Budapesti Egyetemi Könyvtár RMK II 597b.

³⁵ Budapesti Egyetemi Könyvtár RMK II 597b *₁^v–*₅^r.

³⁶ RMNy 2183.

³⁷ RMK I 1765.

³⁸ 1678: RMK I 1227 – RMK II 1431, 1709: RMK I 1765 – Budapesti Egyetemi Könyvtár RMK II 597b.

CAESAR, Julius, Patavinus: *Practica arithmetica. az az: számvető tábla. Melyben minden féle Adasrol és vételről akar minémű kereskedésben is bizonyos számoknak summáját készen és könnyen fel-találhatni. Páduaij Julius Caesar által irattatott. – Ein Neue Erfindung einer allgemeinen Arithmetischen Practick Julii Caesaris von Padua. Welche an allen Orten Kauffen Verkauffen und Verhandeln allerley Kauffmanns wahren so wol in grossen als kleinen in allerhand Müntz auch die kleine Müntzen in grosse und die grosse in kleine zu verwandeln dienstlich ist. Jetzo auff's neue mit fleisz corrigirt und gebessert.*

Gedruckt zu Kron-Stadt [Brassó], 1684. (in der Herrmannischen Druckerey druckts Nicolaus Müller).

$A^{12} - I^{12} K^6 = [114]$ fol. – keskeny 12°

BORDA LAJOS

Zwei unbekannte ungarischsprachige Lobgedichte aus Franecker. Das *Magyar rhythmusok* von Mátyás Gönczi (1642) und das *Carmen Ungaricum* von János Kisvárdai Lázár (1661).

Die Hauptzielsetzung der ungarischen retrospektiven Bibliographie (RMNy) besteht im Zusammensammeln und Beschreiben der primären Hungarica, das heisst solcher Drucke, die teilweise oder vollkommen ungarischsprachig sind. Selbstverständlich ist es besonders schwer und in vielen Fällen sogar ein reiner Zufall Bücher aufzufinden, die obwohl sie im Ausland in Fremdsprache erschienen sind, doch Teile im Ungarischen enthalten. Diese Teile verstecken sich meistens unter den zu dem Werk geschriebenen Begrüssungsgedichten, am Anfang oder am Ende des Buches, oder sie kommen in Gelegenheitsdrucken vor, die mit der Peregrination der ungarischen Studenten oder mit Ihren Promotionen an den ausländischen Universitäten zusammenhängen. So hat Huba Mózes ein ungarischsprachiges Epigramma von Kálmán Igaz aus einem Druckwerk, das in Franecker 1647 erschienen war, nicht so lange her publiziert.¹

In unserem Aufsatz werden zwei solche weitere ungarischsprachige Gedichte vorgestellt.

Das erste davon vertritt zugleich eine Ergänzung zum dritten Band der Alten Ungarländischen Drucke. Es handelt sich um das ungarische Lobgedicht von Mátyás Gönczi, das in einem volkstümlichen Weltspiegel von Franciscus Heerman erschienen ist. Heerman (Variante: Heermans, ab/van Heerman) stammte aus Friesland. 1618 hat er in Franecker mit seinem akademischen Studium angefangen.² Am 2. Februar 1628 wurde er Bürger der Stadt Groningen.³ 1631 hat er *Toneel der deught, ofte De guldene annotatien* (Leeuwarden 1631, Claude Fonteyne, in 12°) ausgegeben, das bis zum 1739 mehr als zwanzig Ausgaben erlebte und für einen protestantischen Bestseller zählte.⁴ Seine sechste Ausgabe aus dem Jahre 1642 enthält das ungarische Gedicht von Mátyás Gönczi.

Der Kurztitel dieser Ausgabe, wie es am Anfang des Bandes im gesetzten Text zu lesen ist, lautet:

Gyldene Annotatien van Franciscus Heerman. Diesem Titelblatt folgt ein graviertes Blatt mit dem Text, worauf die Titelbeschreibung des Buches lautet, wie es folgt:

¹ *Régi Magyarországi Nyomtatványok III. 1636–1655.* Hrsg. János HELTAI. Bp. 2000, Nr. 2166 = MÓZES, Huba: *Vers- és jogtörténeti adalék 1647-ből.* = Magyar Könyvszemle 2000. 492–493.

² FOCKEMA ANDREAE, S. J. – MEIJER, TH. J.: *Album Studiosorum Academiae Franekerensis, 1585–1811.* Franecker [1968], Nr. 1709. – JÖCHER II 1538 meint, dass Heerman auch in Wittenberg studierte, und dort eine *Dissertatio de jure debitoris* (...) verteidigt hat. Im Jahre 1663 gibt es zwar eine solche *Dissertatio*, aber diese wurde von einem gewissen Franciscus Hermans aus Stralsund geschrieben (Exemplar z.B. in der Bibliothek der Freien Universität Berlin).

³ Freundliche schriftliche Mitteilung von Herrn Prof. Ph.H. Breuker, von 10. Sept. 2001.

⁴ HEIJTING, W.: *Protestantse bestsellers in de Republiek rond het midden van de zeventiende eeuw.* = De Zeventiende Eeuw, XIII/1 (1997) 283–292.